

Una possible pedra armera d'origen gremial

MARGALIDA BERNAT I ROCA

Nos veem que la aguila, per so car es rey de les aus, que vola pus alt que les altres aus.

RAMON LLULL: *Llibre de Contemplació en Déu*

Després de més de cinc-cents anys d'existència en el Regne de Mallorca, amb els decrets de 20 de gener de 1834 i 6 de desembre de 1836, se surprimiren el que a l'època ja es denominavens gremis.¹ Aquesta abolicció suposà que la major part del seu patrimoni –béns immobles i mobles, així com els fons documentals– es dispersàs, es perdès o, simplement, fos destruït.²

D'entre els béns immobles que poguessin posseir, l'element capdal eren les Botigues o Sales de l'Ofici i tots els col·legis de menestrals procuraren tenir-ne una. Es tractava de la seu on es reunien,³ presidits pel regiment de l'ofici, per discutir i dilucidar les qüestions que els eren pròpies o que els inquietaven, a la vegada que s'hi tenia cura generalment de l'arxiu amb els llibres d'ordinacions, d'encartaments i d'examens, registres de fiscalitat interna, capbreus, ...⁴

¹ Durant l'Edat Mitjana i l'Edat Moderna fins a les darreries del segle XVII, els noms més habituals eren el d'Ofici o Col·legi, mentres que el mot Gremi es propi del segle XVIII, moment en què es generalitzà.

² M. BERNAT I ROCA: "Sense un mot de despedida. L'abolicció dels Gremis (Ciutat de Mallorca, 1836)", Actes del III Congrés *El Nostre Patrimoni Cultural: El Patrimoni tudat (1836 – 1994)*, Palma, 1995, 223-236.

³ En el seu defecte, ho feien a les capelles de les corresponents confraries o altres dependències d'eglésies i convents (porteries, refectoris, ...)

⁴ Part d'aquesta documentació, si bé se'n perdé molta, s'ha conservada. Un bon número de còdex es troben a l'Arxiu del Regne de Mallorca (A. MUT CALAFELL: *Gran Enciclopèdia de Mallorca* / 6, 326 –

Quan l'extinció, algunes d'aquestes botigues es trobaven hipotecades o ja s'havien venudes a causa de no pocs problemes econòmics.⁵ En qualsevol cas, acabaren majoritàriament en mans de gentes alienes als gremis i d'elles se'n feu desaparèixer qualsevol senyal que recordàs la pertinença a un col·legi de menestrals.

No es tractava només d'una decisió particular dels nous propietaris, sinó que era una de les condicions que sovint se'ls imposava. I, a vegades, aquesta condició apareixia de forma molt explícita. Tal és el cas de la Botiga dels Marxandos i a l'expedient d'extinció hi consta taxativament que:

*el comprador deberá arrancar todo escudo de armas que exista en la fachada de dichas casas o en las piezas interiores de las mismas.*⁶

D'aquesta manera, els vells símbols gremials deixaren de campejar en edificis civils per veure's reclosos a alguns de religiosos, com ara és el cas, a tall d'exemple, de l'escut del Col·legi de Picapedrers i el dels Sabaters, encara visibles en una de les façanes laterals de l'església parroquial de Santa Eulalia, així com l'escut dels Argenters, a l'interior, per esser el temple on aquests oficis tengueren les seves respectives capelles i el vas dels confreres.⁷ O també se'ls pot trobar reduïts a antigues xilografies.⁸

En aquest context d'anihilament, un dels gremis que manco rastre material ha deixat és el Col·legi dels Teixidors de Lli, fins el punt de què ni tan sols s'ha localitzat el seu expedient d'extinció. Aquests menestrals tenien la seva Sala al carrer d'En Morey, de Palma, a devora del que seria la desapareguda Imprenta Guasp (1576 – 1958), i a l'indret no en queda cap memòria visible. D'aquí la especial rellevància que pugui tenir, malgrat el seu caràcter tal volta anedòctic, la possible identificació del que pugui esser el darrer testimoni d'aquesta Sala de l'Ofici.

327), juntament amb altres llibres i lligalls i n'hi ha a l'Arxiu Municipal de Palma, a l'Arxiu Diocesà de Mallorca i a l'Arxiu Capitular de la Seu. Això sense comptar la que es pugui trobar en mans privades.

⁵ E. BEJARANO GALDINO: "La incidencia de los tributos extraordinarios en los censales y la influencia de éstos en la decadencia gremial", Actes de les VI Jornades d'Estudis Històrics Locals: Fiscalitat Estatal i hisenda local (segles XVI-XIX): Funcionament i repercussions socials, Palma 1998, 9-36.

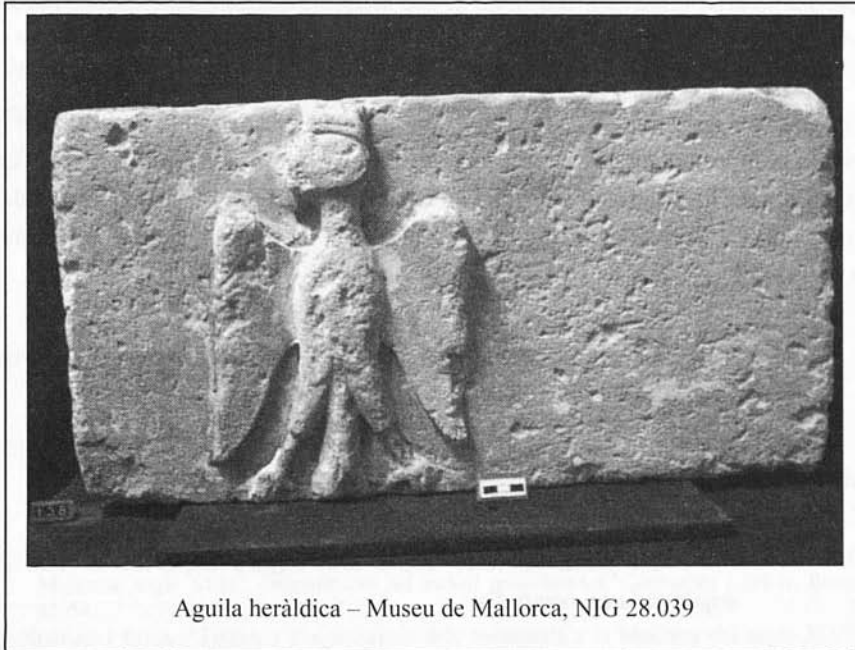
⁶ AMP (Arxiu Municipal de Palma), Caixa 936, Lligall III – f. 27.

⁷ [R. CALDENTY CANTALLOPS]: *Santa Eulalia. La Parroquia más antigua de Palma. Breve noticia histórico-artística*, Palma, 1979.

⁸ M. FORTESA / M. GAMBÚS: "Oficis, Gremis i Confraries a la tradició xilogràfica mallorquina", Actes del V Congrés *El Nostre Patrimoni: El Patrimoni menor*, Palma, 1999, 263-272.

Conservat en el Museu de Mallorca, es té un fragment arquitectònic consistent en un mitjà de marès fort, no massa ben escairat ni d'excessiva grandària (A: 30 cm x L: 57 cm x 16 cm), amb la representació del que s'ha identificat com a una àguila coronada amb les ales desplegades, tipificada com a heràldica i de factura no massa acurada (NIG 28.039).

La figura, en alt relleu i el cap en escorç, no està ben centrada a la peça, sinó que s'apropa a l'esquerra de l'espectador, encara que s'hi es troba ben encaixada sense deixar marges ni per alt ni per baix. Passà al Museu de Mallorca, arran de la seva creació l'any 1961, com a part dels fons de l'antic *Museo Provincial de Bellas Artes* i no en consta la seva procedència.

Hi ha, emperò, la possibilitat de sobre'n l'origen, gràcies a un breu ex cursus en un article aparegut al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Jaime Luís Ramonell hi

publicà el que ell mateix definí com a *suscinta reseña histórica* dels gremis de Mallorca, cosa que fa en poc més o manco vuit planes.

El cas és que, a l'apartat que dedicà al Gremi de Teixidors de Lli i tot recordant la ubicació de la sala o botiga, a peu de pàgina anotà:

En nuestro Museo conservamos una especie de mochuelo tallado en piedra que, según informes, procede de la sala de este gremio.

No se sap si es trobava a l'interior o a l'exterior. Amb tot, a partir l'estat de conservació –que es presenta regular– i l'absència de marques de degradació atmosfèrica, és probable una ubicació en un lloc sí més no aixoplugat. S'ignora igualment si anava acompanyada d'altres elements que ocupassin altres blocs. Una circumstància possible, ja que la corona i l'urpa dreta es mostren no se sap si escapollades o incompletes, acabant just en els cantells.

El que l'autor esmentat descriu com a *una especie de mochuelo* bé pot ésser una àguila, donada la rudesia de la talla, i s'ha de tenir present que aquest au figurava a l'escut propi del Col·legi de Teixidors de Lli, si bé en la variant d'àguila bicéfala o imperial. Per a B. Quetglas,¹⁰ es donaren dues fórmules per aquest emblema. Una, segons J. Binimelis, consistent en

un pinta de teler agontat per un àguila imperial explayada, de dos caps en camp d'or.

L'altra descripció s'atribueix a fra Lladó i es diu que constava de

un pinta de teler sobre una àguila imperial de dos caps explayada en camp d'or.

9

J. L. RAMONELL: "Los Gremios de Mallorca", *BSAL*, I, Palma, 1885, Núm. 3: febrer, 3-5; març, 4-6; abril, 2-4.

10

B. QUETGLAS GAYÀ: *Los Gremios de Mallorca. Breve estudio histórico-sociológico de los Colegios de Honorables Menestrales que florecieron en Mallorca desde el siglo XIII hasta el XIX*, Palma, 1939, 220.

Pel que fa a la primera, s'hi veu una corona per cada cap. La segona, en canvi, du una corona única.

El fet d'esser una àguila de dos caps podria interpretar-se com a un argument per invalidar l'atribució, però se'n poden esgrimir alguns altres de caràcter més favorable.

Fora del Col·legi de Paraires, el major ofici tèxtil de Mallorca, de l'Edat Mitjana fins el segle XVII, era el dels teixidors de llana¹¹ amb col·legi i confraria ben diferenciats dels teixidors de lli. Però no es pot passar per alt el fet que, en un primer període d'existència dels col·legis menestrals a l'illa,¹² uns i altres formaren un cos únic. I com a tal funcionaren fins el 3 de desembre de 1404, moment en què els teixidors de lli conseguiren separar-se dels de llana.¹³

Aquesta separació no es va fer sense greus entrebancs i les primeres ordinacions específiques no semblen comparèixer fins 1437,¹⁴ havent-n'hi unes altres a 1473.¹⁵ Tot això en un marc en el sí del qual els teixidors de lli no eren, ni molt menys, un col·lectiu nombrós: 30 a 1478; 19 a 1483 i 59 a 1512 enfront dels 69, 95 i 92 teixidors de llana en els mateixos anys.¹⁶

¹¹ M. BERNAT I ROCA: *Els «III mesters de la llana»: Paraires, Teixidors de Llana i Tintorers a Ciutat de Mallorca (segles XIV – XVII)*, Palma, 1995, 76 i 120.

¹² M. BERNAT I ROCA: “«Sens licència de Mostaçaf». Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del Segle XIII (1230-1300)”, *Actes de les XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals: El Regne de Mallorca a l'època de la Dinastia Primitiva*, Palma, 1998, 291 – 311.

M. BERNAT I ROCA: “Els inicis dels oficis menestrals: els paraires i els teixidors de llana (Ciutat de Mallorca, segle XIII)”, *Organització del treball preindustrial: Confraries i Oficis*, Barcelona, 2000, 41-54.

M. BERNAT I ROCA: “Entorn a l'organització dels menestrals a la Mallorca del segle XIV”, *BSAL*, 58, Palma, 2002, 93 – 114.

En cap de les fonts documentals emprades per aquest tres estudis es fa esment d'una diferenciació entre teixidors de llana i teixidors de lli, ni tan sols d'una especilització.

¹³ BERNAT : *Els «III mesters de la llana»: ...*, 82.

¹⁴ ARM (Arxiu del Regne de Mallorca), Suplicacions 35. Font localitzada per R. Ramon Rosselló Vaquer.

¹⁵ A. PONS: *Ordinacions Gremials i altres Capítols de Mallorca (Segles XIV - XV)*, Ciutat de Mallorca, 1930, 195 – 197.

¹⁶ Maria BARCELÓ CRESPI: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*, Palma, 1988, 166 , 170 i 173.

El Col·legi de Teixidors de Llana lluïa una àguila en el seu escut gremial, d'un sol cap i coronada. Retornant a la informació que facilita B. Quetglas,¹⁷ aquest emblema també tenia dues variants. La que es diu recollida de J. Binimelis, era

*una aguil a explaiada i coronada agontant dos escuts petits
amb les barres d'Aragó.*

La que es dóna procedent de fra Lladó mostrava

un àguila coronada damunt un pinta i una llansadora.

L'ús dels dos escuts barrats d'Aragó podria relacionar-se amb un cert privilegi reial –compartit amb ferrers, sabaters i sastres– que, segons notícia de 1591, els atorgava el dret a tenir cura de *certs anells o sellos ab les armes reals*, favor que remuntaven a temps immemorial,¹⁸ què era tant com dir des del regnat de Jaume I.¹⁹

Per tant, no seria estrany que, en uns primers anys immediats a la segregació, els teixidors de lli haguessin conservada l'àguila coronada d'un sol cap, abans d'adoptar la bicéfala. El canvi respondria a la regla de què no es podien tenir unes armes que ja empràs un altre, cercant-se d'aquesta manera la diferenciació. Hi contribuï també, amb el temps, a una emblemàtica pròpia el desplaçament del pinte de teler des de les urpes cap el cos, obviant-se els escuts d'Aragó i la llançadora.

El fet d'haver introduït l'àguila bicéfala permet atribuir a la peça del Museu de Mallorca un cronologia del segle XV i o dels primers anys del segle XVI, encara que només sigui a tall d'hipòtesi, tota vegada que no es compta amb cap element de datació directa.

L'elecció de l'àguila bicéfala probablement s'ha de relacionar amb la proclamació com a emperador de Carles I a 1519, moment en què aquesta figura es va difondre amb

¹⁷ QUETGLAS: *Los Gremios de Mallorca*, 216.

¹⁸ ARM – LR (Lletres Reials) 91 – ff. 294 – 323.. Veure f. 394.

¹⁹ S'ha de fer constar que, per ara, no es té cap dada concreta de l'existència d'organització dels menestrals a Mallorca abans de 1276, trobant-se probablement la inspecció de la seva feina en mans del mostassaf, documentat com a *mostalafie* en una referència de 1273 (A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca, 1230 – 1343*, Palma, 1990, 600: Doc. 16; BERNAT: "«Sens licència de mostassaf», passim)

amplitud dins de l'heràldica hispana en general.²⁰ Ara bé, en el context de l'heràldica catalana dels segle XVI, aquest tipus d'àguila era vist com a una monstrositat al no correspondre's amb cap animal fantàstic dels acceptats, malgrat esser present en terres catalanoaragoneses des de temps enrera en escuts com el dels comtes de Pallars i altres.²¹

L'ús imperial no va fer més que contribuir a tenir-la com a un símbol rebutjable, si bé sembla que no n'impedí l'adopció per part del novell Col·legi de Teixidors de Lli de Mallorca. Això, simultàniament, obliga a pensar en uns moments anteriors a l'entrebanc de les Germanies (1521 – 1523), després de les quals quedaren tan malmesos tots els col·legis de menestrals pel seu paper en elles i la consegüent repressió a la qual se'ls va sotmetre. S'ha de tenir en compte que, de les activitats tèxtils i dins del conjunt de més de mil encausats a Ciutat de Mallorca, els teixidors de lli varen esser 31 -la major part d'ells-, enfront dels 76 teixidors de llana i els 192 paraires.²²

Altres col·legis de menestrals també se serviren d'aus en els seus emblemes, curiosament els altres tres que, a més dels teixidors de llana, al·legaven el tenir cura de segells amb les armes reials. Però no pareix factible que la pedra armera en qüestió se'ls pugui atribuir. Un d'aquest oficis era el privilegiat Col·legi de Ferrers que exhibia

*un gall d'or (o una àguila?) damunt una encruya de ferro
entre un martell i unes tenalles en camp blau.*²³

Un altre era el també privilegiat Col·legi de Sastres i Calceters amb

dos lleons rampants agontant unes estidores en camp blau

²⁰ E. DE LA TORRE GARCÍA: "Los Austrias y el poder: la imagen en el siglo XVII", *Historia y Comunicación Social*, 5, 2000, 13 – 29.

²¹ M. DE RIQUER: *Heràldica Catalana des de l'any 1150 fins el 1550 / I*, Barcelona, 1983, 234 – 239.

²² El recompte s'ha fet a partir de:
J. Mª QUADRADO: *Informacions judicials sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e Illa de Mallorca. Penas de cos e d'haver a ells imposades apres la reducció de 1523*, Ciutat de Mallorca, 1896.

²³ QUETGLAS: *Los Gremios en Mallorca*, 131 – 132.

que, a vegades, es posava sobre un àguila d'ales desplegadas²⁴ com a tenant,²⁵ però amb la diferència de mirar anormalment de front i no cap a la dreta com la dels teixidors de llana, a més de tenir les potes juntes.

Un tercer és el no menys privilegiat Col·legi de Sabaters que es representava per

*un tayador entre dues alenes, sobre un àguila imperial de dos caps explayada.*²⁶

S'ha de dir, emperò, que en altres ocasions el seu emblema es reduïa només a *una forma de sabata*, descripció que no s'ajusta del tot a la realitat, ja que la figura que campeja a l'emblema sembla més aviat un borceguí. En tots el casos, qualsevol sigui l'au, es troba coronada.

Com es veu, resulta poc convincent la relació amb la peça que es tracta i aquests altres oficis, tant i més si es té en compte la situació de les respectives Sales o Botigues. Els ferrers es reunien a la transformada Capella de Sant Andreu, en el que ara és l'Ajuntament de Palma, els sastres i calceters tenien la seva seu en el que era el carrer de la Porteria de Sant Domingo –convent desaparegut–, actual carrer de Palau Reial, mentre que els teixidors de llana la tenien a la Plaça del Mercat, a l'emplaçament que ara poc més o manco ocupa l'edifici modernista de Can Casasayas.

Tot junt fa que la identificació d'un mussol proposada per Jaime Luís Ramonell no se substanti. A més a més del que ja s'ha dit, s'hi pot afegir que, entre les figures naturals, és un animal no massa heràldic. Quan apareix, se'l presenta amb el cap de front i es diferencia de les òlibes –formalment semblants i amb possibilitats de confusió– perquè aquestes només s'aguanten sobre una cama. Ni un ni l'altra mostren les ales obertes, ni tenen les potes separades, ni se'ls veu la coa.

Amb les dades vistes fins ara, sembla plausible sostenir que l'au es correspon amb una àguila, així com també pot ésser acceptable la procedència que es proposa. La pedra armera es degué arrabassar de lloc en compliment de les ordres de fer desaparèixer tot rastre de les organitzacions de menestrals i fer-les oblidar.

²⁴ QUETGLAS: *Los Gremios en Mallorca*, 206 – 207.

²⁵ Tal és el cas de l'emblema d'aquest ofici que es troba als peus de l'estàtua de pedra de Sant Francesc, a la part dreta del portal major de l'església del convent del mateix nom.

²⁶ QUETGLAS: *Los Gremios en Mallorca*, 247.

Com a demostració de l'eficàcia de la mesura, com fa ben palès l'article aparegut a 1885 –escasament 59 anys més tard del decret definitiu d'abolició dels gremis–, ja se n'havia perdut el record, sinó de la procedència, sí el de quin era l'animal emblemàtic dels teixidors, ja fossin de llana o de lli.

Un nou punt desfavorable es pot veure en l'expressió *nuestro Museo* emprada pel mestre d'escola Jaime Luís Ramonell (Sampol), interpretable com a una al·lusió al Museu de la Societat Arqueològica Lul·liana, institució de la qual en fou president,²⁷ més que al *Museo Provincial de Bellas Artes*. Ara bé, el Museu de la SAL s'ha de descartar, tota vegada que al primer catàleg que es feu dels seus béns, cap a 1881, no hi ha cap referència a una peça d'aquestes característiques.²⁸

Tant se val. D'esser certa la identificació que es proposa de l'águila –el suposat mussol–, com a emblema pertanyent al Col·legi de Teixidors de Lli vendria a engrossar el catàleg d'heràldica del Museu de Mallorca on es recullen altres pedres armeres d'origen gremial procedents d'indrets avui en dia disortadament també desapareguts.²⁹

Primavera de 2007

²⁷ G. ROSSELLÓ BORDOY: "La reconstrucció del llibre de socis", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura / II*, Palma, 2004, 83.

²⁸ G. ROSSELLÓ BORDOY: "La Societat Arqueològica Lul·liana i la utopia d'un museu a Mallorca", *La Societat Arqueològica Lul·liana, una il·lusió que perdura / I*, Palma, 2003, 23 – 92.

²⁹ M. DE QUIROGA CONRADO: *Catàlegs del Museu de Mallorca: Patrimoni Heràldic*, Palma, 2007, 22 – 23: Emblema del Gremi de Ferrers; 5 – 9: Emblemes del Gremi de Carnissers. Aquests dos darrers en exposició permanent. Veure: [G. ROSSELLÓ BORDOY]: *Catálogo. Museo de Mallorca. Salas de Arte Medieval*, Madrid, 1976, 57 + lám.

RESUMEN

Propuesta de identificación de un posible emblema gremial atribuible al Colegio de Tejedores de Lino de Ciutat de Mallorca.

ABSTRACT

Offer of identification of a possible trade-union emblem attributable to Trade Weaver's Linen of Ciutat de Mallorca.